

Helena
Rufat
Casals

Les
ànimes
fidels

PREMI JOANOT
MARTORELL

HELENA RUFAT CASALS

Les ànimes fidels

Premi Joanot Martorell

Edicions 62

Barcelona

Aquesta obra ha estat guardonada amb el XLVI Premi Joanot Martorell de narrativa 2024, convocat per l'Ajuntament de Gandia i atorgat per un jurat compost per Xavier Aliaga, Pilar Beltran, Martí Domínguez i Valèria Gaillard.

© Helena Rufat Casals, 2024

*La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.
La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté
l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.
En comprar aquest llibre contribueix a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.
A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa
d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.
Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu
fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb
CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 /
93 272 04 47.*

Primera edició: novembre del 2024

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.edicions62.cat

Fotocomposició: Grup62

DIPÒSIT LEGAL: B. 17.674-2024
ISBN: 978-84-297-8217-2

TAULA

CAMINS I	9
CRUÏLLES I	37
CRUÏLLES II	131
CAMINS II	183
Agraïments	203

Nadal del 1935

La nit de Nadal, la mestra va tornar a sentir aquella veueta que des de feia poc li venia de dins. Va tenir el primer senyal que el cor li parlava quan, des de la porta, contemplà com la canalla s'allunyava amb la postal que cadascú havia dibuixat. L'esvalot alegre de les criatures va seguir carrer avall mentre l'entrada de l'escola s'omplia de fred i de temor. S'atansava una altra collita d'olives i la Clara es dolia que passat festes es repetís el ritual del gener, el mes dels pupitres gèlids i buits. Ansiosa, cada matí sortia a esperar els més petits, els únics que durant la collita despuntaven per la cantonada i que ara acomiadava amb l'esperança que, en reincorporar-se, li acudissin a classe amb més regularitat. Aquella tarda de nadales i pessebre, però, un sentiment colpidor ple de mals auguris la va travessar: alguns d'aquests menuts —li mussità la veu— no arribaran a grans.

Un cop dins, va assegurar-se que el braser quedés apagat. Va agafar el drap de la pissarra i amb rapidesa, com si no ho volgués veure, esborrà el desig que havia fet escriure al més menut: «Feliz 1936». Mirà els pupitres de qua-

tre on n'encabia cinc de prims i començà a repassar els quadernets dels prestatges. La Violeta Saiz, la millor calligrafia, havia escrit una redacció força original sobre *La tradición del Tronc de Nadal en mi pueblo*, però la relació de paraules amb la lletra A contenia la mateixa «Alegría», «Amistad» i «Amor» de cada curs. En tancar els finestrons es va afigurar l'hort del pati amb els alls i les faves que havien plantat per Tots Sants i els cavallons que esperaven els maduixots i les pastanagues. «Ca, on s'ha vist esta mestra?, això ja ho aprendran al tros», tornarien a dir, i encara, «pobres de natros, que xiquets i xiquetes se barregen massa sovint i l'aigua i l'oli millor cadascun al seu got».

Havia passat temporades d'avorriment a l'escola, però ensenyar càlcul a partir de la mida real d'un tros i arraconar l'exhibició memorística de los *montes ibéricos* va fer que els darrers cursos s'hi encaminés amb ganes. El dia més feliç va ser quan va portar a l'aula un gramòfon en préstec i van escoltar una jota. Els nens li van demanar més música, més cançons, més ball. Havia llegit en una revista de pedagogia moderna que a França ho feien i s'entusiasmà amb la idea sense pensar que el gramòfon ocupava l'hora de la doctrina i que Espanya mai havia volgut ser francesa. Aquell curs havia rebut menys ous per Nadal però amb el temps es topà amb la mirada de respecte i benedicció d'algunes mares, «que si no fos per la República, que mos ha donat lllapis i escola, los fills no sabrien ni la o». Malgrat el reconeixement, la mestra sabia que la vida escolar dels alumnes tenia els dies comptats: n'hi havia prou de gorgotejar el nom, poder llegir el rebut de la contribució o trobar una casa on servir perquè els fessin plegar.

A banda de les necessitats de la família, en contra tenia el continu estira-i-arrotonsa de les consignes d'uns i altres,

tan fluctuants i interessades com els resultats electorals dels darrers anys. En feia dos que, amb la victòria de les dretes, s'havia adonat que no podria córrer tant. Caldria un parell de generacions perquè les idees de modernitat i progrés que volia promoure a l'escola arressin amb naturalitat i paciència, però tothom tenia pressa per estirar la corda i portar-la al seu cantó. Tot i trobar-se al mig, va decidir que no recularia. Fidel a si mateixa, com ho havia estat sempre, havia continuat proclamant que les xiquetes eren tan llestes com els hereus i que abans de castigar de cara a la paret amb orelles de ruc calia parlar, reflexionar i donar una oportunitat. La Clara comprenia els comentaris que venien dels més vells, dels pobres, tots plegats ignorants, i els compadia per no haver tingut millors oportunitats, però es regirava quan li arribava l'embranchida de gent tibada que es feia veure i escoltar molt i et mirava malament si els desoïes. Ho va saber prou, tot el verí que podien escopir, quan va gosar fer coses tan estranyes com anar d'excursió i classificar pedres i, damunt, permetre que l'Octavi i els del sindicat es presentessin davant la canalla amb la intenció de penjar un plafó de fusta pintada de roig i lletres negres que deien «Escuela Proletaria».

I així ho havia anat trampejant, no sense dificultats, fins que aquella tarda li va venir aquell ai al cor, aquella angunieta que no callava i que li repetia que aviat no hi hauria temps de res més, que certament tot quedaria a mig fer. La nit de Nadal, mentre l'Octavi afegia un tronc al foc, li abocà aquell primer neguit:

—Això no acabarà bé.

La Clara va pronunciar les paraules amb tanta pressa que a l'Octavi li van semblar un atac de rauxa. Va penjar

el ganxo roent, es deixà caure al banc de fusta i se la va mirar com un savi contemplaria una alumna beneita:

—Ara resulta que ets bruixa com ta tia Felisa?

A diferència d'altres famílies, ells vivien prou bé. La Clara tenia màquina de cosir, molinet de cafè i disposava d'un recambró per a la latrina gràcies als pares i a la tia Felisa perquè s'havien entossudit a fer-la mestra, «que de respecte i diners no te'n faltaran». Ella ho havia celebrat de bon grat: volia ensenyar però encara volia aprendre molt més; volia sentir-se útil, ser autònoma i no haver de pidolar al marit. A l'Octavi no li va importar que seguís exercint després del casament. A la Clara, llavors, l'hi acceptava tot, i no va sentir-se ferit ni menystingut perquè ella mantingués certa posició. Havien aconseguit les comoditats de què gaudien a mitges, però tothom sabia que ell hi havia contribuït amb una mica més de solera. Havia hereatat el negoci familiar de la fusteria en el millor moment i les previsions eren tranquil·litzadores. Amb l'Octavi al capdavant del taller, expandint i afermant el negoci, son pare s'havia pogut dedicar a les filigranes, als bancs i les empostades. En un parell d'anys havia aconseguit renom i que la majoria dels taüts comarcals sortissin de les seues mans.

L'Octavi, però, era de natura inquieta i apassionada i, com a home lligat al temps, havia descobert l'emoció i la motivació fora del taller, esperonat per la facilitat amb què destacava per damunt dels altres. Comptava sense els dits, llegia d'una tirada i tenia el do de la paraula, i això implicava tant discursejar sobre la producció de la paperera de Beseit com sobre l'amor entre un fadrí i una vídua de Lledó. La Clara es preguntava què se n'hauria fet d'ell si no hagués donat suport a les vagues dels collidors d'olives o a les

dels miners d'Utrillas i Ojos Negros, si hagués sabut matar a temps el ressentiment cap a la gent tibada que els escanyava sempre que podia. Al menjador del casal dels Ferré, hi lluien la històrica calaixera que el pare de l'Octavi havia confeccionat amb la serradora de pedal i les cadires de reixat artesà que havia deixat als peus de l'amo abans de dir-li «la setmana vinent passaré a cobrar-les, si vos escau». Encara aquell Nadal del trenta-cinc, l'Octavi hi havia acudit per si a l'amo li esqueia. Feia tres trucs al picaport, o cinc, o deu, depenia de la ràbia, i cridava al balcó que «tornaré i cobraré perquè jo no soc com mon pare, corre que se t'acaba lo cuento».

Per Sant Joan, la Clara va repetir els mals presagis: «Acabarem en una guerra, i una guerra no és mai una bona solució». L'Octavi es carregà de paciència i va suportar la lletania d'arguments amb què l'assetjava: «Aquell crio d'allà se baralla amb lo que li han dit a casa. Este matrimoni que veus s'ha fet dins lo mateix bàndol. I cal parar compte en l'enveja, que és molt roïna, no entén de dretes ni esquerres i s'aprofita de tot...». L'Octavi la va mirar en silenci tot capcinejant: tant com tothom se l'escoltava i, en canvi, la seua pròpia dona...

La seua dona havia rebut la República amb els braços oberts i estava convençut que ho tornaria a fer perquè ella també creia en una vida més culta i justa per a tothom, però l'Octavi no se n'havia sortit d'afiliar-la al sindicat i el molestava la ferma independència que exhibia respecte al seu parer i al que l'envoltava. La Clara celebrava els canvis però no tenia més consciència política que el seu propi partit, un partit únic i personal que el seu marit no havia pogut encasellar perquè tan aviat li anava a favor com en

contra. Malgrat que tots dos criticaven que els primers bancs de missa estiguessin reservats a les famílies de sempre, la Clara no compartia la seua manera d'actuar i s'enfadà molt quan va saber que, durant la processó, el seu home havia grallat com un corb al pas del capellà entre sant Roc i la verge de la Cama. L'Octavi es defensava de les discrepàncies acusant-la de ser una *veleta*, «ben còmoda estàs, tu, jugant a totes bandes», però, lluny d'acabar amb les raons, ella s'hi tornava amb una sentència profètica que recollia la seua lliçó predilecta: «Uns i altres us assembleu en lo dolent i aneu fent bullir l'olla fins que es perdran lo respecte i los escrúpols. I sense, no hi ha compassió, Octavi, pensa-hi».

Amb el carrer cada cop més calent, els retrets i les discussions van augmentar. Després, van deixar de parlar-se més enllà de tres frases múrries. La nostàlgia dels dies en què la política i el desengany no existien els retornava de tant en tant als temps de l'enamorament. El primer dia que l'Octavi la va veure passejar davant de la fusteria no li va fer cas. La Clara hi va insistir i ell es va acostumar a aquella distracció de mitja tarda i a poc a poc, sense adonar-se'n, va començar a passar el ribot amb el cap a quina hora vindrà avui, quin vestit portarà. La primera vegada que va faltar, el fuster es va sorprendre i va esperar l'endemà amb més ànsia. Va guaitar el carrer en diverses ocasions, poca feina va fer aquell dia, i si no torna? Com se deu dir? La Clara va aturar el re compte de les hores quan ho va creure oportú i, quan finalment despuntà pel carrer, el fuster va sortir a l'instant i somrient a rebre-la. La jove el va saludar desinhibida i a l'Octavi ja li va semblar bé, que trobava antiquat i avorrit el ritual amb què les dones esperaven ser seduïdes.

Van començar el descobriment, va arribar el que devia ser l'amor.

L'Octavi estava satisfet de la tria però ara la trobava massa sovint pesada i desconcertant. Ell defensava la lluita per la justícia i la igualtat al preu que fos i, per això, en el seu credo polític no hi cabien ni l'esperit conciliador de la Clara ni la seua temprança ni la paraula compassió. Mentre contemplava absent com s'encenia la foguera a l'hivern i la calor a la primavera de l'estiu, l'Octavi va anar entenent que la tenia més lluny que mai. Li costaria retrobar-la però, malgrat tot, insistiria a conquerir-la. Tard o d'hora els aldarulls s'acabarien. El món seria més just i noble però terriblement buit sense la Clara. Li va passar la mà suau per l'espatlla, va fregar-li el clatell amb la panxeta del polze. Aliè a l'esclat dels petards i la traca que la canalla maldava per enlairar a la façana de l'església, l'Octavi es redreçà i s'escurà la gola. Va estudiar la mirada amb què havia de seduir la seua dona:

—Vols que ton fill porto les cadenes d'un esclau o que sigo un home lliure?

Que en sabia l'Octavi, de parlar... Feia temps que l'únic home a qui la Clara havia anat al darrere, lo fusteret, havia deixat d'actuar com a marit i pare perquè s'havia dedicat, en cos i ànima, a la causa dels sindicalistes honrats i la dels penques que ensumaven el benefici de la caixa comuna. Ell mateix ho havia promès: «Companys, arribarà lo dia que tot serà de tots». La Clara no xerrava tant i no prometia. La Clara tirava pel dret. Abans de deixar-lo plantat davant les flames de Sant Joan, li va aclarir el seu propòsit:

—Jo, lo meu fill, lo vull viu i prou.